

מאיר עניים

עלון ליום כיפור תשע"ה מיוחד ליוצאי אלג'יר
העלון מוקדש לעילוי נשמת רבי מאיר סולם זצ"ל

המאה ה-14 באירופה עמדה בסימן התפשטות המגפה השחורה. אותה מגפת דבר שהגיעה מהמזרח הרחוק והחל מחודש אייר ה' אלפים ק"ח (מאי 1348 לספנה"צ) התפשטה בעולם והשמדה יותר משליש אוכלוסיית אירופה. היהודים הואשמו כמרעילי בארות המים וכגורם לתפוצת המגפה השחורה. עקב כך החלו להתפשט בכל אירופה פרעות ביהודים, והן הגיעו למלכות קטלוניה מצפון להרי הפירינאים ולספרד, בימי גזרות קנ"א - שנת 1391.

במהלך חודש סיוון קנ"א (יוני 1391) עבר גל החורבן והשמיד מקהילה לקהילה והגיע לכל רחבי חצי האי האיברי, מאנדלוסיה לקסטיליה ומשם לולנסיה, בה נרצחו מאתיים וחמישים איש תחת הסיסמה "היהודים חייבים להתנצר או למות". הפרעות הגיעו עד לאיים הבלאריים. ובהמשך גם לקהילות קורדובה ומדריד. בטולדו נרצח רבי יהודה נכדו של הרא"ש, עם משפחתו ותלמידיו. אחת הקהילות החשובות ביותר שנחרבה בשלמות הייתה קהילת ברצלונה בירת קטלוניה.

מנהיגי הקהילה הבולטים של ברצלונה היו גדולי האומה כהרמב"ן (ר' משה בן נחמן), הרשב"א (ר' שלמה בן אדרת) הר"ן (רבינו ניסים בן ראובן גירונדי) והריב"ש (ר' יצחק בר ששת פרפת, ברצלונה 1326 – אלג'יר 1408).

לאחר פרעות קנ"א (1391) ברחו משם יהודים רבים לאלג'יריה, עמה היה לקטלוניה קשרי מסחר. בין הגולים היו גדולי הדור הריב"ש והרשב"ץ (רבי שמעון בן צמח דוראן 1361-1444).

למהגרים היהודים-ספרדים הייתה השפעה עצומה על הקהילות היהודיות בצפון אפריקה בכלל ובאלג'יריה בפרט והם הביאו תחייה תורנית ותרבותית בקרב יהודי האזור עד לאזור המזאב בנאות מדבר סהרה.

התסיסה החברתית שרחשה עם בואם של הפליטים והמהגרים היהודים מספרד, התבטאה במוסדות ציבור ובתי-דין שהקימו, עסקי המסחר שיזמו והגבירו, לימוד התורה והמדע שכווננו, תקנות בחיי הכלל והפרט וקשרים בינהילתיים שכווננו - כל אלה שבו והציבו את יהודי המגרב כגורם משפיע בתולדות עם ישראל. מקום מרכזי קנתה אלג'יר שנהייתה עיר ואם בישראל.

הם הפכו את אלג'יר למרכז כלכלי ותרבותי משגשג וגם הגיעו למקומות אחרים. פעמים הם ייסדו קהילות חדשות, כגון זו שבתלמסאן. גם במאה ה-15 הגיעו יהודים מספרד למגרב, וביניהם בעלי כשרונות גדולים, כגון הרופא שמואל אלאסקר מגראנאדה שהגיע לתלמסאן והפך להיות שם 'ראש רופאי' העיר ומקורב לשליט.

אחת ההשפעות העיקריות של יהודי קטלוניה על יהודי המקום היה נוסח התפילה שהביאו עמם אנשי קטלוניה לאלג'יריה. ניתן למצוא את חותמו של הנוסח הקטלוני בדמות פיוטים רבים המשותפים לשני המנהגים נוסח המשלב בתוכו פיוטים מגדולי משוררי האומה בעיקר במועדים ובימים נוראים.

אחד האוצרות העתיקים ביותר שקיים היום בספרייה הלאומית בירושלים הוא **מחזור קטלוניה** (ms. Heb 6527) מחזור לראש השנה ויום הכיפורים, הכולל פיוטי "יוצרות" ו"קרבנות" מאת משוררי ספרד.

כתב-יד. קטלוניה, ספרד, מוערך משנת ה' אלפים מ"א (1280) הוא נכתב על קלף וכולל 154 דפים.

כתב היד מעוטרי בצוירי מיקרוגרפיה ובתיבות פתיחה באותיות זהב על רקע דמוי אריחים בצבעי ארגמן וכחול. "דגלי" האות ל', בצורות צמחים, עלים ועופות. שבעת הדפים שבראש כה"י הם צוירי מיקרוגרפיה של ציד וטרף, המנורה וכלי המקדש, עשויים ע"י אותיות פרקי תהלים ו"דברי דוד האחרונים" (שמאל ב' פ' כג).

בתחילת המאה העשרים כתב-יד חשוב זה היה בספרייה של ה- Hochschule für die Wissenschaft des Judentums, מרכז לחקר מדעי היהדות וסמינר לרבנים שנוסד בברלין

בשנת 1872 והושמד ע"י הנאצים בשנת 1942. כתב-היד נעלם במהלך מלחמת העולם השנייה

והופיע שוב כאשר הוצע למכירה בשנת 1984. הודות למעורבותם ונדיבותם של לדוויג ואריקה ילזון כתב היד נרכש באופן פרטי ונתרם לספרייה הלאומית של ישראל.

רוב הפיוטים שבמחזור מתאימים למנהגים שנשמרו בקהלים שמוצאם מן העיר ברצלונה ומחבל קטלוניה, ומתאימים בצורה מופלאה ומדהימה לכל הפיוטים הנהוגים לשורר בקהילות חבל מזאב, גארדאיא ובנותיה.

ניתן לראות בצילום את תוכן הפיוט "מי הוא זה" שלא נמצא באף אחד מהמחזורים הקיימים היום וכיצד נשמר באדיקות ע"י יהודי גארדאיא. מי שיתבונן יראה שהנוסח המקורי הוא "גיבורי **צהל**" (מלשון צהלה, כמובן שבאותן שנים לא היה צה"ל) כמו שמופיע אצלנו במחזורים בסוגריים.

אחד הפיוטים המפורסמים שנוהגים לאומרו בכל מועד וכן בימים נוראים הוא הפיוט "נשמת" המשולב בתוך נשמת כל חי. מבנה הפיוט הבסיסי נשמר כמעט בצורה זהה בכל המועדים אך משתנה תוכנו בהתאם למועד בו הוא מושר. ניתן לראות את פיוט זה בעמוד השמאלי של דף הפתיחה.

ניתן לראות מכל האמור שנוסחאות התפילה הנאמרות ע"י קהילות המזאב נשמרו בקנאות מופלאה ובשונה משאר הקהילות, שהרבה פיוטים כבר נשתכחו מהם, נשמרו הפיוטים והלחנים מזה מאות בשנים ואולי גם מעל אלף שנה בחלק מהמקרים.

מקור התפילות, הפיוטים וסדר התפילה מקורו בברצלונה ובחבל קטלוניה. נוסח תפילה זה היה נהוג להאמר בתפילות בפייהם של גדולי עולם כהרמב"ן, הרשב"א, הר"ן, הריב"ש ועוד. נוסח זה נשמר בשלמותו אך ורק אצל יהודי המזאב.

ככל הידוע לנו לא קיימות כיום קהילות ששומרות את הנוסחאות המקוריות הללו ומתפללות בהם בפועל בעוד מקומות בעולם, חלק מהנוסחים נאמרים אך לא בהיקף הכולל כמו שנשמר בקרב יהודי המזאב.

בית כנסת "שובה ישראל" בפרדס כץ זכה ושמשו בו שני עמודי התווך הדגולים החזנים רבי יצחק סבן ע"ה ומו"ז רבי מאיר סולם ע"ה. הם שמרו ושימרו את נוסחאות התפילה בדיוק המרבי כמו שקבלו אותם מגדולי הרבנים בגארדאיא מרבי עמרן סבן ומהגאון אביר הרועים רבי משה סלם זכרונו לברכה.

לדאבון ליבנו בשנים האחרונות חלה ירידה משמעותית בקרב משתתפי התפילות בבית הכנסת שובה ישראל, אשר משמר בשלמות את המסורת עתיקת היום הזו, המצב הגיע לשפל חסר תקדים בראש השנה תשע"ה כאשר התפילה נעשתה במניין מצומצם ביותר!

תהילות לאל יתברך קיימות הקלטות כמעט לכל התפילות של המועדים והימים הנוראים אך לאמיתו של דבר גם אלפי הקלטות לא משתוות למניין מתפללים ששומרים את הנוסח בפועל בבתי הכנסת. אנו פונים אל אחינו היקרים בני הקהילה ואף לכל חובבי מסורת, כל מי שמסורת ישראל המפוארת נוגעת לליבו לא להיות אדיש ולקרוא את המאמר, לחייך ולהמשך בשטף החיים, אלא לבוא ולעשות מעשים בונים ומסייעים.

בכדי לשמור את המסורת צריך לפעול ובזמן הזה המסורת היא כיהלום המונח בקרן זוית אם לא נרים אותה בזריזות היא עלולה להאבד. אנו צריכים להפיץ את השירה בכל מדיה אפשרית ברשת בדיסקים ובספרים. אנו צריכים לפתוח שיעורים ללימוד המסורת. בכל אירועים ושמות תמיד אפשר להתייעץ איך לשלב את המנהג. תמיד מומלץ לשמור על קשר פעיל עם הקהילה. כמובן שע"י תרומות ניתן לבצע פעילות הנושא. עידוד לפעילות ובעיקר העיקרים בהשתתפות בתפילה שזה מה שמקיים את המקום. הדבר תלוי אך ורק בנו ואם נשנס מותניים למען המסורת לא יהיה נתק בשרשרת הארוכה של מאות השנים.

בברכת גמר חתימה טובה, בניי, חיי ומזוני לכל קהילתינו ובני עמינו. ונזכה ובשנת השבע ישמע במהרה קול שופר הדרור אמן!

בברכה סיני" ס"ט